

Костянтин Гормузакі – видатний румуномовний вчений та дослідник

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
e-mail: clg-geog@chnu.edu.ua

Анотація. У статті висвітлено історію розвитку географічної науки в Чернівецькому університеті в румунський період. Здійснений історико-географічний аналіз життя та наукової діяльності румунського вченого Костянтина Гормузакі та обґрунтовано його внесок у розвиток географічної науки. Зроблений переклад деяких праць та здійснений ґрунтовний аналіз наукової діяльності румуномовного вченого та дослідника Костянтина Гормузакі. Показано його вклад у розвиток української географічної науки в Чернівецькому університеті.

Ключові слова: Костянтин Гормузакі, румуномовні вчені, Буковина.

Вступ

Дослідження та відкриття невідомих сторінок української географії, зокрема біогеографії, є важливою умовою розвитку усіх напрямів науково-географічного процесу. Вивчення та дослідження наукової спадщини румуномовних географів є одним із сучасних напрямків у розвитку історії географічної науки. Дослідження у галузі біогеографії допомагає не лише вивчити минуле науки, а й зробити прогноз в майбутньому. Аналіз наукових досліджень румуномовних учених С. Стелянчу, М. Гушуляк, Д. Ілієску, І. Попеску, К. Бретеску, К. Гормузакі, Р. Шлемко, Т. Штефуряк та ін., дає змогу встановити їх роль і місце у розвитку української географічної науки.

Серед малодосліджених сторінок історії української географії- наукова спадщина ученого біогеографа Костянтина Гормузакі. Зважаючи на те, що діяльність румунських науковців у Чернівецькому університеті вивчена недостатньо, дане дослідження присвячене аналізу наукової діяльності К. Гормузакі та його внеску в географічну науку. Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю вивчення та використання результатів наукової діяльності вченого з метою збагачення сучасної української географічної науки. *Метою* роботи є історико-географічний аналіз життя та наукової діяльності румунського геоботаника Костянтина Гормузакі та обґрунтування його внеску в розвиток української географічної науки, зокрема в Чернівецькому університеті.

Результати і обговорення

Костянтин Миколайович Гормузакі народився 3 жовтня 1863 року в селі Чорнівка, що на Буковині. Батько Микола Гормузакі, відзначений у 1881 році баронським званням, був почесним членом Румунської Академії, а також активним членом товариства культури та літератури румунського народу на Буковині. К. Гормузакі дитинство провів у селі Чорнівка та закінчив тут початкову школу. Ліцей закінчив у Чернівцях [5]. Про те, ким мав стати хлопець, можна було здогадуватися ще в роки навчання: він був здібним учнем і дуже захоплювався дослідженням природи. У цьому напрямку, трохи незвичному на той час, Костянтин Гормузакі працював під наглядом батькового друга Отто Петріїно, буковинського геолога, а пізніше - міністра господарства Віденського Уряду. Отто Петріїно, будучи на той час членом Віденського зоолого-ботанічного товариства, залучає ліцеїста Костянтина Гормузакі до співпраці. Дане товариство мало великий вплив на наукову діяльність майбутнього вченого, тому він був вдячним йому протягом усього життя. У вересні 1881 року, після закінчення ліцею, К. Гормузакі вступає до філософського факультету Чернівецького університету, де продовжує вивчати зоологію, ботаніку, мінералогію, географію. Проте вивченню природничих наук К. Гормузакі присвятив лише один рік. Вже восени 1882 року він вступає на юридичний факультет Чернівецького університету, де навчався протягом трьох років. У 1885 році переїжджає до Відня. Тут у 1886 році закінчує курс навчання і, продовжуючи сімейну традицію, готується до юридичної кар'єри. Склавши останній екзамен у березні 1888 року, Костянтин Гормузакі працює урядовцем у прокуратурі. Але тут затримується не довше, ніж на один рік: майбутній науковець, зрештою, відмовляється від посади, а це означало й відмову від юридичної кар'єри. У Відні, Костянтин Гормузакі працює в Інституті ботаніки, у зоолого-ботанічному товаристві та в Полатинському музеї. Літо проводить у Ішлі, а восени 1924р. та весною наступного року живе на острові Бріоні. Перебування в цих рекреаційних місцях дало К. Гормузакі можливість вивчати місцеву фауну та флору [1].

Постійні політичні зміни в Австрії, складні умови проживання, які ставали щоразу нестерпнішими, спонукають сім'ю Гормузакі до повернення в 1925 році на батьківщину. Тут вони спочатку живуть у садибі Ропча, а пізніше переїжджають до м. Чернівців. За наукові заслуги, які вже в 1919 році

принесли вченому почесне звання члена Румунської академії, в Чернівецькому науковому університеті в березні 1931 року К. Гормузакі отримує науковий ступінь професора кафедри ентомології та біогеографії. Нарешті Костянтин Гормузакі, хоч уже й у досить поважному віці, прийшов туди, де його чекали ще десять років тому, де він уже міг працювати на користь науки [3].

Низка робіт з бібліографічного переліку підтверджує вагому наукову діяльність професора Костянтина Гормузакі. Більшість праць присвячено дослідженню територіальних особливостей поширення флори і фауни на Буковині, а також Румунії, деяких провінцій Австрії (Ішл, острів Бріоні).

Спочатку Костянтин Гормузакі займався колекціонуванням жуків та метеликів, пізніше почав досліджувати рослини групи Anthophyte. Результати своїх досліджень він опубліковує в різних іноземних газетах у вигляді тез. У цьому йому допомагають іноземні спеціалісти тієї ж галузі. Але робота вченого не обмежувалася лише такими дослідженнями. Він починає вивчати фактори, що впливають на індивідів певного роду та на фауну області загалом. Після десятирічної діяльності в цій галузі захищає роботу "Метелики Буковини". У даній монографічній праці досліджено велику кількість видів метеликів, їхню структуру, час парвання, територіальні особливості їх розміщення тощо. Вчений вивчав особливості поширення даних видів метеликів на території Буковини, під впливом кліматичного, зоогеографічного, фітогеографічного факторів. Костянтин Гормузакі був першим дослідником, який розробив фітогеографічну карту Буковини. Дана робота є особливо цінною, має дуже важливе значення для зоогеографії та біогеографії Буковини. Вона здобула міжнародну наукову популярність, рекомендована як модель для написання робіт з ботаніки та зоогеографії [2].

У своїх наступних публікаціях - "Die Schmetterling der Bucovina", "Beitrage zur Kaferfauna der Bucovina und Nordrumaniens Entomol", К. Гормузакі доповнює списки досліджуваних метеликів та жуків, а також аналізує ареали поширення кожного виду, їхню різноманітність та особливості розміщення на певних територіях. Також здійснює опис місцевостей з географічної, геологічної та фауністичної точки зору. Для вченого поняття "вид" не є чимось стійким, а навпаки, це одиниця, яка під впливом зовнішніх факторів постійно видозмінюється та урізноманітнюється. Щоб дати точне визначення поняттю "вид", Костянтин Гормузакі досліджує біологічно-генетичну характеристику виду за плодючістю. Досліджує, зокрема, такі види метеликів, як Coleoptere, Lepidoptere, Melitaea та Erebia у Карпатах, відкриває нові території їх поширення та підвищує інтерес щодо їхнього походження, міграції. З великого комплексу питань вирізняє одне - біогенез метеликів у Європі та їх проживання у Четвертинному періоді. Впевнений у тому, що це питання (через невеликі кількості окам'янілих решток) не може бути роз'ясненим, збирає відомості з геології, палеонтології, зоогеографії та фітогеографії та опрацьовує їх паралельно. Вивченню сприяла неабияка обізнаність вченого в названих галузях, а найбільше полегшували роботу знання з ботаніки, якою займався при дослідженні флори на Буковині, спеціалізуючись на видах Potentilla та Rubus. Дані з ботаніки вважає найкращими для висновків клімату геологічного минулого; саме їх з часом аналогічно використовує для вивчення географічної еволюції метеликів виду Lepidoptere. [2]

У своїх роботах К. Гормузакі дійшов висновків, що "навіть у четвертинних льодовиках залишилось дуже багато простору для процвітання флори та фауни помірного клімату, що властивий Європі. Це дало змогу заперечити давню гіпотезу про те, що вся сучасна флора та фауна могла б переселитися на території Європи після танення четвертинних льодовиків з Азії, а тим більше із Сибіру". Дана теорія є дуже відомою у зв'язку із значною увагою до багаточисельної кількості різних видів метеликів, що є цікавими для дослідження та розвитку таких галузей, як палеонтологія, палеогеографія та фітогеографія. Цікавим для вивчення виявився вид *Fagus salatica*, що здивував автора своїм походженням із Західного Сибіру. К. Гормузакі навіть дискутує з іншими дослідниками, які наполягали на тому, що даний вид походить з Азії. Так, Караджа, відомий ентомолог, на основі великої кількості матеріалів про Microlepidoptere зробив висновок, що великий еволюційний центр починався з давнього азійського материка Ангара, який вже потім перемістився до Європи. У будь-якому випадку Костянтин Гормузакі був першим, хто досліджував еволюційний центр поширення метеликів роду Lepidoptere у Європі. Він використовував для своїх досліджень знання та відомості з палеогеографії, зоогеографії, фітогеографії.

Під час роботи на посаді професора на факультеті природничих наук Чернівецького університету К. Гормузакі заснував музей та ентомологічну лабораторію. Переконавшись у важливості даної віхи в зоології не тільки для шкіл, а й для громадськості, вирішує реалізувати новий план - відкрити науково-дослідний інститут. Але у цей період країна переживала велику економічну кризу, тому центральні органи керівництва були невблаганними, всі обжиті заходи виявилися даремними. Наполегливість у досягненні результатів, з якою Костянтин Гормузакі поставився до реалізації мети, показує нам рішучий характер цієї людини, дуже гуманної й надзвичайної доброї.

Костянтин Миколайович Гормузакі був першим дослідником, який звернув увагу науковців на існування одного еволюційного центру для метеликів (Lepidoptere) у Європі. "Професор-ентомолог вів усамітнене життя, жив тільки для науки у своїй робочій кімнаті, - писав його колега по кафедрі Михайло Гушуляк, - тут я його відвідав уперше ще як студент весною 1909 року. Перед незнайомими людьми був стриманим, більш товаришким був зі своїми студентами, яких любив, як батько. Був дуже спокійним, лекції готував з великою сумлінністю". [1].

У сімдесятирічному віці все ще організовував різні походи зі студентами природничих наук і завжди щось цікаве звідти приносив. У 1909 році в Синаї він описав метелика нового виду. Не прагнув слави, реагував лише на те, коли в деяких статтях заперечувалися його твердження або ж новий вид. Під час консолідації румунів з Буковини був активним і як публіцист: писав у різні буковинські газети національно-культурні статті. У 1910 р. був вибраний депутатом Буковинського сейму. За свої наукові заслуги і національно-культурну діяльність був названий у 1919 році Почесним членом Академії наук у Бухаресті.

Костянтин Гормузакі помер у 1949 році. Сьогодні у місті Чернівцях ще існує маленька хата біля лісу, де жив і займався наукою вчений. Ця хата належала у міжвоєнний період Чернівецькому університету. Вона є власністю університету й по сьогоднішній день, але про Костянтина Миколайовича Гормузакі, на жаль, згадують лише кілька людей старшого покоління.

Висновки

Географічна наука України була цікавою не тільки для вітчизняних, а й для іноземних дослідників, про що свідчить вагомий внесок румунського вченого Костянтина Гормузакі в розвиток географічної науки нашого краю. Низка робіт з бібліографічного переліку підтверджує високий рівень наукової діяльності професора Костянтина Гормузакі. Вивчення наукової спадщини румуномовних географів є одним з напрямів у розвитку історії науки, зокрема розвитку географічної науки в Чернівецькому університеті. Аналіз наукових досліджень Костянтина Гормузакі дає змогу встановити його роль і місце у вітчизняному історіографічному процесі, як видатного вченого румунського походження, що займався дослідження актуальних проблем біогеографії. Більшість праць присвячено дослідженню територіальних особливостей поширення флори і фауни на Буковині, а також у Румунії, у деяких провінціях Австрії. З аналізу основних робіт вченого - "Спостереження за флорою та фауною Буковинських Карпат", "Нові погляди на географічну еволюцію європейської фауни та флори крізь призму аналізу фауни Лепідоптерів", "Про види роду *Rubus* L на Буковині", "Нові дослідження фауністичних співвідношень на Буковині" можна зробити висновок, що К. Гормузакі був видатним вченим який зробив вагомий внесок у розвиток науки України.

Література

1. Anuarul universității din Cernăuți 1926/27-27/28, Cernăuți: Editura universității, 1928.
2. Anuarul universității din Cernăuți 1929-1932, Cernăuți: Editura universității, 1932.
3. Buletinul universității din Cernăuți 1931-1933, Cernăuți 1933, editura universității.
4. Dictionar romin-ucrainean; Румунсько-український словник// Editura didactica si pedagogica. R.A. Bucuresti – Romania; Editura Alexandru cel Bun Cernăuți – Ucraina.
5. I.G.Sbiera, "Hormuzachi," Enciclopedia Romana", (1900), II, 736-739.

Анотація. А. И. Еремия **Константин Гормузакі – видающийся румыноязычный ученый и исследователь.** В статье освещена история развития географической науки в Черновицком университете в румынский период. Осуществлен историко-географический анализ жизни и научной деятельности румынского ученого Константина Гормузакі и обосновано его вклад в развитие географической науки. Сделан перевод некоторых работ и осуществлен обстоятельный анализ научной деятельности румыноязычного ученого и исследователя Константина Гормузакі. Показано его вклад в развитие украинской географической науки в Черновицком университете.

Ключевые слова: Константин Гормузакі, румыноязычные ученые, Буковина.

Abstract. H. I. Yermiia **Constantin Hormusachi – An Outstanding Rumanian-Speaking Scientist and Explorer.** In the article the history of geography in Chernivtsi University in Romanian period. Done historical and geographical analysis of the life and scientific activity of the Romanian scientist Konstantin Gormuzaki and justified his contribution to the development of geographical science. Some work has been translated and performed a thorough analysis of the scientific activities of Romanian-speaking scientist and researcher Constantine Gormuzaki. Displaying his contribution to the development of Ukrainian geography in Chernivtsi University.

The greater part of Ukrainian lands before World War II was on the territory of the former USSR, while 18,1% of them were under Polish rule, and 2,4% under Rumanian occupation. Theses facts allow us for the conclusion that, among others, Ukrainian geographical science includes contributions made by Rumanian scientists, namely, S. Steleanu, M. Gusuliac, D. Iliescu, I. Popescu, C. Bretescu, C. Hormusachi, R. Slemco, T. Stefuriac, etc. Research and discovery of the unknown pages of Ukrainian geography, biogeography in particular, is essential for development of all areas of scientific and geographical process. Study and research scientific heritage Romanian geographers is one of the modern trends in the development of the history of geography. Research in the field of biographical helps not only to study history of science, but also to predict the future.

Among the pages of the Ukrainian unexplored geography and scientific heritage scientist Konstantin bioheohrafa Hormuzaki. Given that the activity of Romanian scientists in Chernivtsi University poorly studied, this study is devoted to the analysis of scientific activity K. Hormuzaki and its contribution to geography. Being aware of insufficient state of knowledge with regard to Rumanian geographers while in the Chernivtsi University, we devote the present study to C. Hormusachi, trying to analyze his scientific activity and academic contribution to geographical science.

Study goals. The present work aims at historical-geographical analysis of life and scientific activity of Constantin Hormusachi, a Rumanian geo-botanist, and assessment of his contribution into development of geographical science in the Chernivtsi University.

Main body. Constantin Hormusachi was born on the 3rd of October 1863 in Chornivka (Bukovyna) in the family of a Moldavian country gentleman. After graduation from the Chernivtsi and Vienna Universities he devoted himself to scientific activity, in particular, in the field of entomology, geo-botany, biogeography, zoo- and phyto-geography. In recognition of his scientific contribution he was awarded a honorary degree of the Member of the Rumanian Academy of Sciences in 1919, while the Chernivtsi University awarded him the Doctor Honoris Causa in March 1931. In a month, Constantin Hormusachi held an appointment as a professor of the newly founded Department of Entomology and Biogeography of said university where he soon opened entomological museum and laboratory.

Constantin Hormusachi heartily concerned himself with Bukovyna and devoted many of his works to its description. A number of works on bibliography list confirms the high level of scientific activity of Professor Constantine Hormuzachi. Learning Romanian geographers scientific heritage is one of the trends in the history of science, including the development of geography at the University of Chernivtsi. Analysis Research Constantine Hormuzachi Sets its role and place in the national historiographic process as an outstanding scientist of Romanian origin, engaged in research on current issues biogeography. Beginning as a bug-hunter, he went on as an examinant of local flora and the factors that influence upon local fauna on the whole. Among his major works, "Die Schmetterling der Bucovina" can not but be mentioned where the links between geology, climate and flora/fauna distribution are described on the whole and in Bukovyna in particular. His work "Beitrage zur Kaferfauna der Bucovina und Nordrumaniens Entomol" represents a description of localities from geographical, geological and faunistic points of view, while "A New Study Into Fauna Correlations in Bucovina" is a characteristic of fauna, geological and climatic factors that effect upon Bukovynian fauna structure.

The analysis of the researcher's principal works we conclude that C. Hormusachi was an outstanding scientists who weightily contributed to Ukrainian science.

Keywords: *Constantin Hormusachi, Rumanian-speaking scientists, Bukovyna.*

Поступила в редакцию 22.01.2014 г.